

ходу до цієї діяльності з тим, аби, по-перше, на основі аналізу визначити сфери і засоби діяльності по виявленню джерел інформації про певні факти, по-друге, виявити основні ознаки цих фактів, і, по-третє, інтегрувати ці факти в єдине інформаційне поле доказування обставин вчиненого злочину.

У підсумку, комплекс доказів, що підтверджують або спростовують певні факти та одержання яких забезпечує вирішення завдань доказування, з логічного боку має бути таким, щоб на його основі по закінченій справі могла бути побудована тільки одна логічно правильна система, що виключає будь-які варіації. Саме це буде запорукою ухвалення об'єктивних та зважених рішень слідчим, судом.

Список літератури: 1. Кримінально-процесуальний кодекс України. К., 2003. 2. Тищенко В.В. Корыстно-насильственные преступления: криминалистический анализ. Одесса, 2002. 3. Петин И.А. Механизм преступного насилия. С-Пб., 2004. 4. Постанова Пленуму Верховного Суду України №2 «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003. 5. Лунеев В.В. Мотивация преступного поведения. М., 1991. 6. Котов Д.П. Мотивы преступлений и их доказывание. Воронеж, 1975.

Надійшла до редакції 01.11.06

Г. В. Мовчан

РОЛЬ ПРОКУРОРА НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Актуальність дослідження проблеми ролі прокурора в здійсненні кримінального переслідування під час провадження в кримінальних справах, його співвідношення з іншими кримінально-процесуальними функціями, які здійснює прокурор, зумовлена якісно новим рівнем суспільних відносин у нашій державі, станом законності, необхідністю забезпечення балансу приватних і публічних інтересів, зміцнення правового статусу громадян.

Проект нового Кримінально-процесуального кодексу України, на відміну від нині чинного, містить термін «кримінальне переслідування», розуміючи під ним згідно зі ст. 179 «процесуальну діяльність, яка здійснюється прокурором, слідчим та особою, яка здійснює дізнання, а у випадках, передбачених КПК (*мова йде про справи приватного обвинувачення – авт.*), – і потерпілим, його законним представником і (або) представником з метою викриття, засудження та покарання осіб, винних у вчиненні злочину». І хоча у чинному кримінально-процесуальному законодавстві відсутнє нормативне регламентування цього поняття, даний вид процесуальної діяльності вказаними вище суб'єктами кримінального процесу здійснюється і зараз під час провадження в кримінальних справах. Оперують досить часто цим терміном і в юридичній літературі, а тому вважаємо, що необхідність його тлумачення в майбутньому КПК України є доцільною і необхідною.

Роль прокурора у провадженні кримінального переслідування на досудових стадіях кримінального процесу в силу своєї неоднозначності представляється найбільш цікавою. Відповідно до ст. 25 КПК України вона є двоякою: по-перше, прокурор є посадовою особою, уповноваженою в межах своєї компетенції здійснювати від імені держави кримінальне переслідування; по-друге, в цій своїй якості він здійснює нагляд за процесуальною діяльністю органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, та провадять досудове розслідування. Іншими словами, прокурор уповноважений одночасно сам здійснювати як кримінальне переслідування, так і одночасно нагляд за його проведенням іншими на те уповноваженими органами та особами.

У ході судового провадження в кримінальній справі прокурор продовжує виконувати функцію кримінального переслідування, підтримує державне обвинувачення, забезпечуючи його законність та обґрунтованість.

Коли ж і на якій стадії досудового кримінального процесу формується державне обвинувачення, і в якому акті воно виражається?

З цього приводу висловлені різні думки. Одні вчені (А. Л. Рівлін, С. А. Альперт та ін.) вважають, що державне обвинувачення проявляється уже на стадії досудового розслідування в повній мірі «з моменту притягнення особи як обвинуваченого» [1, 2]. З цією точкою зору, на наш погляд, погодитись не можна. Є обвинувачення слідче, а є обвинувачення державне. «У стадії досудового розслідування, – як цілком вірно про це пише В. С. Зеленецький, – формується і розвивається обвинувачення слідчих органів. Але це обвинувачення не державне, оскільки останнє в суворій відповідності із законом здійснюється тільки прокурором» [3, с. 12].

Інші вчені (М. А. Шіфман, В. Н. Шпільов та ін.) прийшли до висновку, що прокурор починає виконувати функції державного обвинувачення тільки після віддання обвинуваченого до суду [4, с. 43; 5, с. 61]. Думається, що і з таким підходом до поставленої проблеми погодитись не можна. До моменту початку судового провадження державне обвинувачення повинно бути уже сформульоване, тому що підтримувати можна тільки позицію, яка вже має місце, ту чи іншу вже сформульовану тезу, в даному випадку тезу обвинувальну. Цілком праві були В. С. Зеленецький і В. М. Савицький, коли писали наступне: а) «прокурор стає державним обвинувачем до суду, і лише сформулювавши державне обвинувачення щодо конкретної особи, приходить в судове засідання для його підтримання» [3, с. 14]; «якщо прокурор не сформулював обвинувачення і не прийняв рішення (за власною ініціативою або за ініціативою суду) підтримувати, забезпечувати його в судовому розгляді, то йому нема що робити в суді, оскільки сам судовий розгляд

виявиться безпредметним, він просто не відбудеться, тому що суду не буде що розглядати» [6, с. 32]¹.

Не вдаючись до аналізу аргументації щодо висловленої позиції [7], на нашу думку, питання про можливість і необхідність висування проти конкретної особи державного обвинувачення вирішується прокурором за матеріалами кримінальної справи, в якій проти цієї особи сформульоване слідче обвинувачення, і яка надійшла до нього з обвинувальним висновком у порядку ст. 225 КПК України, незалежно від відомства, до якого належить слідчий, який цю справу розслідував (прокуратури, МВС, СБУ, податкової міліції). Позитивне вирішення цього питання виражається в затвердженні ним цього документа і направленні кримінальної справи до суду (ст.ст. 229, 232 КПК).

У цьому зв'язку, вважаємо, цілком можна погодитись із В. С. Зеленецьким, що в стадії досудового розслідування названа функція (*кримінального переслідування – авт.*) реалізується спочатку в діяльності слідчого по викриттю особи, яка вчинила злочин, потім набуває форму слідчого обвинувачення, а після затвердження прокурором обвинувального висновку – форму обвинувачення державного [8, с. 26].

Однак, така концепція, яка нами також підтримується, не відповідає, на наш погляд, на питання, в якій же ролі виступає прокурор у процесі досудового розслідування злочинів – тільки як посадова особа, котра здійснює нагляд за діяльністю органів і осіб, які його провадять, чи ні?

На нашу думку, на чолі цілісної системи кримінального переслідування, яке має чітку і однозначну мету – законне і обґрунтоване обвинувачення певної особи у вчиненні конкретного злочину, – на всіх його стадіях стоїть саме прокурор, який виступає в ролі потенційного чи реального державного обвинувача.

Ця теза цілком відповідає Рекомендації експертного комітету по ролі державного обвинувача в системі кримінального правосуддя Комітету міністрів країн – учасниць Ради Європи від 23.09.1999 р. № PC-PR (99):

«Державні обвинувачі – це органи державної влади, які від імені суспільства і в його інтересах забезпечують застосування права там, де порушення закону тягне за собою кримінальну санкцію, беручи до уваги як права громадян, так і необхідність ефективної дії системи кримінального правосуддя.

У всіх системах (виділено авт.) державні обвинувачі:

¹ Нагадаємо, що згідно з чинним КПК рішення про участь прокурора в суді у справах публічного і приватно-публічного обвинувачення є обов'язковим і від прокурора не залежить.

- вирішують питання про порушення або продовження кримінального переслідування;
 - підтримують державне обвинувачення в судах;
 - опротестовують або підтримують протест на рішення судів.
- В окремих системах державні обвинувачі також:
- проводять, направляють і здійснюють нагляд за слідством;
 - вибирають альтернативи в кримінальному переслідуванні...»

Розглянемо з цих позицій структуру діяльності прокурора в сучасному кримінальному судочинстві на його досудових стадіях.

Порушуючи кримінальну справу, в тому числі й у випадках скасування постанови слідчого чи особи, яка провадить дізнання, про відмову в її порушенні, прокурор тим самим ініціює кримінальне переслідування, констатує необхідність початку цієї діяльності за окремим фактом, що містить ознаки злочину, або відносно конкретної особи, в діях якої є ознаки злочину. Таким чином, порушуючи кримінальну справу, прокурор тим самим передбачає можливість порушення в подальшому кримінального переслідування відносно особи, яка буде викрита у вчиненні злочину.

Найбільш широкі повноваження прокурор має саме в стадії досудового розслідування злочинів. Він може особисто брати участь у його проведенні, дає згоду на порушення перед судом клопотання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, продовженні його строку, проведення обшуку в житлі чи іншому володінні особи, санкціонує проведення обшуку за винятком житла чи іншого володіння особи тощо. Він вирішує питання про відвід і самовідвід слідчого, відсторонення його від подальшого ведення слідства та реалізує інші свої повноваження, які перераховані в ст. 227 КПК України.

Будучи практично, і головне, психологічно дещо відстороненим від роботи співробітників органів дізнання, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, осіб, які провадять дізнання, та слідчих, які безпосередньо розслідують кримінальні справи, від постійної та прямої і, як правило, конфліктної взаємодії з підозрюваним, обвинуваченим, іншими особами, які викриваються у вчиненні злочинів, прокурор, безумовно, більш об'єктивно, ніж самі ці представники кримінального переслідування, може оцінити якість їх роботи.

Однак, на жаль, ця теза на практиці діє лише в принципі, що зв'язано з відзначеною вище двозначністю становища прокурора на досудових стадіях кримінального процесу. Про низьку ефективність в цьому зв'язку прокурорського нагляду за органами дізнання та слідства наочно свідчать численні, як відомо, формальні «відписки» прокурорів на скарги відносно співробітників органів дізнання і досудового розслідування, і досить часто формальний

розгляд клопотань по кримінальних справах, які надходять на їх адресу від представників сторони захисту.

Розуміння об'єктивного характеру цієї тенденції, мабуть, лежало в основі прийняття законодавчого рішення про можливість судового оскарження постанови особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора про відмову в порушенні кримінальної справи, про закриття кримінальної справи, про затримання особи за підозрою у вчиненні злочину, про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, про порушення кримінальної справи щодо особи, а також інших рішень та дій (бездіяльності), які можуть спричинити шкоду конституційним правам і свободам учасників кримінального судочинства або перешкодити доступу громадян до правосуддя.

Отже, повноваження прокурора в стадії досудового розслідування, зводяться до одного: не обмежуючи самостійності слідчого, керувати діями останнього так, щоб результати досудового розслідування забезпечували йому в подальшому можливість законного і обґрунтованого висунення проти конкретної особи державного обвинувачення. Особливо наглядно ця спрямованість діяльності прокурора проявляється при дачі ним в процесі досудового розслідування доручень і вказівок слідчому про притягнення як обвинуваченого, щодо кваліфікації та обсягу обвинувачення.

Таким чином, вся діяльність прокурора на досудових стадіях кримінального процесу направлена на забезпечення можливості для нього формулювання проти конкретної особи державного обвинувачення в злочині, у вчиненні якого ця особа законно і обґрунтовано викрита в результаті досудового розслідування. Цілком правильною у цьому зв'язку вбачається думка І.А. Петрухіна: «Прокурор не може претендувати на роль «четвертої» (наглядаючої) влади. Він повинен бути віднесений до виконавчої влади, а конкретніше – повинен бути органом публічних переслідувань. Саме в цій якості він повинен виступати не тільки в суді, але і при розслідуванні злочинів: не наглядати (обвинувальна влада не може здійснювати нагляд), а переслідувати по закону» [9, с. 82].

Законне і обґрунтоване державне обвинувачення є оптимальним результатом кримінального переслідування, яке очолюється прокурором, як направленої саме на це діяльності. Ця позиція ні в якій мірі не суперечить призначенню кримінального судочинства, тому що кримінальне переслідування і призначення винним справедливого покарання в тій же мірі відповідають призначенню кримінального судочинства, що й відмова від кримінального переслідування невинуватих, звільнення їх від покарання, реабілітація кожного, хто необґрунтовано був підданий кримінальному переслідуванню. Вона просто більш чітко окреслює місце прокурора в системі кримінального переслідування, його процесуальні функції.

Думається, що саме такий підхід до визначення напрямку діяльності прокурора на досудових стадіях кримінального процесу по-перше, зніме існуючу і відзначену вище невизначеність; по-друге, більш чітко визначить місце прокурора в цих стадіях; по-третє, буде ще одним аргументом на користь створення єдиного слідчого апарату, який «буде працювати на прокурора», і забезпечуватиме прокурору виконання його основної функції – державного обвинувачення в кримінальному судочинстві на будь-яких стадіях кримінального процесу.

Список літератури: 1. Ривлин А.Л. Общественное обвинение в суде // Советское гос. и право. 1960. №9. 2. Альперт С.А. Обвинение в советском уголовном процессе. Х., 1974. 3. Зеленецкий В.С. Возбуждение государственного обвинения в советском уголовном процессе. Х., 1979. 4. Шифман М.Л. Прокурор в уголовном процессе. М., 1948. 5. Шпилев В.Н. Содержание и формы уголовного судопроизводства. Минск, 1974. 6. Савицкий В.М. Государственное обвинение в суде. М., 1971. 7. Баев М.О. О стадии возбуждения государственного обвинения в уголовном процессе // Воронежские криминалистические чтения. Воронеж, 2000. Вып. 1. 8. Зеленецкий В.С. Функциональная структура прокурорской деятельности. Х., 1978. 9. Петрухин И.Л. Судебная власть и расследование преступлений // Гос. и право. 1993. №7.

Надійшла до редколегії 10.10.06.

С. В. Погребняк

ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИНІВ НА ДОСУДОВОМУ СЛІДСТВІ

Однією з актуальних, але малодосліджених проблем досудового слідства є попередження злочинів під час провадження у кримінальній справі. Відповідно до чинного кримінально-процесуального законодавства, орган дізнання, слідчий, прокурор «зобов'язані виявляти причини і умови, які сприяли вчиненню злочину» (ст. 23 КПК України). Встановивши їх, названі органи вносять у відповідний державний орган, громадську організацію або посадовій особі подання про вжиття заходів для усунення цих причин і умов (ст. 23-1 КПК України). Як показує вивчення кримінальних справ, виконання цього завдання є досить проблематичним. У багатьох випадках причини і умови конкретного злочину не встановлюються, а подання слідчих мають формальний характер. Аналіз їх змісту дає підстави для висновку про те, що, як правило, працівниками правоохоронних органів терміни «причини злочину» й «умови, що сприяли злочину» не розрізняються між собою. У поданнях слідчих, які направляються керівникам державних органів, установ та організацій, використовується словесний штамп «причини та умови» без розкриття його змісту, через що таке подання й повідомлення про його виконання не здійснюють покладених на них функцій і перетворюються на звичайну формальність.

Немає ясності у цьому питанні і в окремих наукових публікаціях, присвячених діяльності органів внутрішніх справ щодо встановлення причин та умов, які сприяли вчиненню злочину. Зокре-